

ПОЗИЦІЯ А.С. МАКАРЕНКА ЩОДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ: КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД

Марина Волікова

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Анотація:

У статті розглядаються педагогічні погляди А.С. Макаренка щодо статевого виховання. На основі контекстного аналізу доробку вченого виявлено провідні ідеї педагогів 20-30-х років ХХ століття щодо статевого виховання: рівність у вихованні (Н. Крупська), формування в дітей моральних понять, переконань та ідеалів (П. Блонський), спільне навчання і виховання дітей і шанобливе ставлення до представників протилежної статі (А. Залкінд). Обґрунтовується значення педагогічних ідей і досвіду видатного українського педагога в сучасній науково-педагогічній практиці.

Ключові слова:

педагогічна спадщина А.С. Макаренка; соціальний досвід; педагогічна система; педагогічні підходи; статево виховання.

Аннотация:

Волікова Марина. Позиция А.С. Макаренко относительно морально-этической составляющей полового воспитания: контекстный подход.
В статье рассматриваются педагогические взгляды А.С. Макаренко по половому воспитанию. На основе контекстного анализа наследия ученого, выявлены ведущие идеи педагогов 20-30-х годов ХХ века по половому воспитанию: равенство в воспитании (Н. Крупская), формирование у детей нравственных понятий, убеждений и идеалов (П. Блонский), совместное обучение и воспитание детей, уважительное отношение к представителям противоположного пола (А. Залкиндр). Обосновывается значение педагогических идей и опыта выдающегося украинского педагога в современной научно-педагогической практике.

Ключевые слова:

педагогическое наследие А.С. Макаренко; социальный опыт; педагогическая система; педагогические подходы; половое воспитание.

Resume:

Volikova Maryna. Position of A.S. Makarenko on the moral-ethical component of sex education: contextual approach.

The paper studies the pedagogical views of A.S. Makarenko on sex education. Based on the contextual analysis of the scientist's heritage the author has determined the ideas of leading teachers on sex education in the 20-30ies of the twentieth century: equality in education (N.K. Krupskaya), the formation of children's moral notions, beliefs and ideals (P. Blonskiy), co-training and upbringing of children, respect to representatives of the opposite sex (A. Zalkind). The importance of pedagogical ideas and experience of the outstanding Ukrainian teacher in modern research work and teaching practice is substantiated.

Key words:

A.S. Makarenko's pedagogical heritage, social experience, pedagogical system, pedagogical approaches, sex education.

Постановка проблеми. Протягом багатьох століть український народ створював оригінальну систему духовних цінностей, у структурі якої провідними є педагогічна культура, мудрий досвід навчання і виховання молодого покоління. Духовно-моральне спрямування освіти сьогодні відкриває перспективу гармонізації всього культурно-освітнього простору України, у якому чільне місце належить студентській молоді. Значна кількість нормативних документів і наукових праць морально-етичного спрямування свідчить про постійні наукові пошуки оптимального розв'язання проблеми морального та духовного виховання молодого покоління. Виховання духовно-моральних цінностей у студентської молоді – процес повільний і часом складний; він вимагає комплексного підходу до всіх учасників освітнього процесу. Як слушно зауважував А. Макаренко, «виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди» [8, с. 10]. Від свого народження дитина входить у коло незліченних стосунків зі складним навколишнім світом, у якому вона росте й розвивається, спілкується зі своїм оточенням та іншими людьми.

Ключовим елементом нового педагогічного мислення, що визначає сутність освітнього

процесу і становить основний його зміст, який передбачає всебічний розвиток особистості, безперечно, є гуманізація. Тому спрямувати цей розвиток і керувати ним – це перше завдання виховання. Саме з цих позицій розглядаємо спадщину видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка (1888-1939 рр.), який у своїх теоретичних роботах і практичній діяльності змістовно обґрунтував новаторські ідеї єдності дій сім'ї, школи та громадськості щодо виховання всебічно розвиненої особистості, окреслив загальні умови сімейного виховання, визначив типи справжнього і фальшивого авторитету батьків, роль дитини в сімейному господарстві, висвітлив особливості трудового та статевого виховання в сім'ї, формування у дітей навичок культури міжстатевих відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як педагог-новатор і оригінальний мислитель А. Макаренко зосередив свою енергію та увагу на цій, найменш дослідженій, галузі радянської педагогіки – вихованні дітей. Підкреслимо, що педагогічна спадщина А. Макаренка стала об'єктом численних досліджень ще у 40-х роках ХХ століття й дотепер навколо неї точаться суперечки серед вітчизняних і зарубіжних педагогів. Так, наприклад, сучасні українські

дослідники-макаренкознавці І. Зязюн, Л. Крамущенко, М. Окса, Л. Пашко, А. Ткаченко, Л. Хомич, М. Ярмаченко, а також російські вчені Л. Гриценко, Л. Гордін, В. Малінін, С. Невська, А. Фролов прагнуть у своїх працях об'єктивно оцінити концептуальні положення спадщини педагога, під новим кутом зору розглянути сформульовані А. Макаренком зміст, шляхи та цілі виховання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є контекстний аналіз педагогічних поглядів А. Макаренка на статеve виховання і визначення можливостей їх використання в сучасній науково-педагогічній практиці. Погляди та концепції учених-педологів першої половини ХХ століття у галузі статевого виховання, на нашу думку, активно впливали на формування духовної культури учнівства в 20-30-х рр. ХХ ст., тому припускаємо, що їх можна творчо використовувати для гармонізації культурно-освітнього простору студентської молоді в сучасній вищій школі. Сьогодні гуманізація освіти розглядається як найважливіший соціально-педагогічний принцип, що відображає сучасні суспільні тенденції у побудові нової освітньої системи, однією з яких є статеve виховання. Саме в цьому контексті, на нашу думку, доречним буде аналіз підходів і напрямів щодо статевого виховання, окреслених у науково-педагогічній думці першої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша половина ХХ століття – складний історичний період, для якого були характерні різнопланові теоретичні підходи до питань статевого виховання школярів із боку державних діячів, педагогів і вчених-педологів. Серед науковців і державних діячів 20-30-х рр. ХХ століття, які розробляли теоретичні основи та шляхи практичної реалізації завдань статевого виховання школярів, слід назвати П. Блонського, Л. Василевського, Л. Виготського, С. Евергетову, А. Єфимова, А. Залкінда, О. Коллонтай, А. Луначарського, Л. Раскіна, М. Рубінштейна та ін.

Перші соціально-педагогічні підходи до статевого виховання містилися в наукових працях Надії Костянтинівни Крупської (1869-1939 рр.), яка вважала, що спільне навчання хлопців і дівчат є тим позитивним чинником статевого виховання, яке знімає штучне відчуження та сексуальне напруження між статями, гальмує розвиток статевого інстинкту. У статті «Виховання», опублікованій у 1928 році, Н. Крупська провела чітку межу між вихованням у широкому й вузькому розумінні цього поняття. Так, під вихованням у широкому сенсі вона розуміла виховання в гушці життя, а у вузькому – мала на увазі планомірний, систематичний вплив

дорослого на дитину та підлітка. Соціальною складником процесу формування міжстатевих стосунків педагог вважала рівноправні відносини між жінками та чоловіками. Як організатор народної освіти, Н. Крупська у своїх дослідженнях наголошувала на необхідності зі шкільної парти виховувати у юнаків високоморальне ставлення до жінки [5, с. 4]. Будучи ідеологом комуністичного виховання, вона неодноразово критикувала педагогічну систему, розроблену А. Макаренком, і у 1927 році оголосила її не радянською, не буржуазною, а рабовласницькою. Зауважимо, що ефективно організована в часи соціальних потрясінь виховна система А. Макаренка було піддана критиці не тільки Н. Крупською, а також найвпливовішими особами тогочасної радянської освіти, зокрема М. Скрипником, А. Луначарським та іншими.

У радянський період більшість учених, що займалися вивченням проблеми статевого виховання, зосереджували свою увагу загалом на моральному аспекті проблеми. Це пояснювалось насамперед тим, що у 1917–1931 роках відповідно до ленінського вчення про комуністичну мораль, руйнувалися старі уявлення про сім'ю, про становище жінки у суспільстві, про відносини між батьками та дітьми, про статеve життя. У педагогічних підходах до виховання молодого покоління визнавалася виняткова роль ідеологічного чинника в ефективному розв'язанні проблем і суперечностей статевого виховання, яке розглядалося на основі марксистко-ленінської моделі побудови всієї виховної системи країни. Так, державними діячами і науковцями, зокрема О. Коллонтай, Н. Крупською, підтримувалася загальна ідея домінування соціально-класових пріоритетів у статевому розвитку і вихованні молодого покоління. Визначальним у статевої поведінці особистості визнавався соціальний аспект, якому мали підпорядковуватися всі бажання та потяги людини. Така позиція обмежувала розуміння проблеми суто соціальними чинниками, повністю ігнорувала біологічні рушії статевого виховання людини.

Для підвищення морального рівня суспільства на сторінках педагогічних періодичних видань, у спеціальній літературі надавалися поради та рекомендації батькам, педагогам щодо виховання дитини в сім'ї і колективі. Здебільшого тогочасні науковці (Є. Аркін, Л. Виготський, А. Макаренко) вважали за необхідне забезпечити всеохопну взаємодію сім'ї, школи, громадськості у процесі статевого виховання молоді. Використовуючи різні методи, прийоми та засоби впливу на формування статевої поведінки та статевої культури підлітків, А. Макаренко виокремлював

серед них працю, спорт, спортивні вправи, здоровий спосіб життя: «спорт обов'язково позначається на статевій сфері, добре організовані спортивні вправи, особливо ковзани, лижі, човен, регулярна кімнатна гімнастика, – будуть дуже корисними. Нарешті, правильний режим сприяє правильному фізичному самопочуттю дитини, за якого ніколи не виникає занадто ранні статеві хвилювання» [6, с. 280]. Безперечною заслугою вчених цього періоду є розробка методик, спрямованих на духовно-моральне та етичне виховання молоді, на підвищення педагогічної культури батьків щодо статевого виховання, визнання ефективності у спільному навчанні і вихованні хлопчиків і дівчаток, що, так само, сприяло формуванню у дітей почуття рівності і товарищескості, посиленню ролі школи в статевого вихованні та статевій просвіті на основі введення спеціальних навчальних курсів, організації виховної роботи.

Для розв'язання найскладніших педагогічних проблем ХХ століття, зокрема й у галузі статевого виховання, було створено педологічну службу, установу, що діяла при закладах освіти і науки. Перші педологічні дослідження в Україні припадають на кінець ХІХ – перше десятиліття ХХ сторіччя. На початку 20-х років педологія почала активно розвиватися.

Педологічна робота із сім'ями учнів у своєму розвитку пройшла два етапи. На першому етапі, що припав на 20-ті роки ХХ століття, домінувало скептичне ставлення до виховних можливостей сім'ї. Педологи займалися переважно обстеженням сімейно-побутових умов, проводилася робота щодо оздоровлення сімейного побуту, морального клімату сім'ї. На другому етапі, який розпочався з першої половини 30-х років ХХ століття діагностична робота в сім'ї доповнювалася корекційною та профілактичною роботою. Розроблялися теоретичні основи статевого виховання, у навчально-виховних закладах створювалися педологічні кабінети й осередки, які вели роз'яснювальну роботу щодо статевого виховання. Педологічна служба взяла курс на посилення виховного потенціалу сім'ї, сприяла підвищенню статевої культури батьків, встановленню тісної взаємодії шкільного та сімейного виховання, займалася науково-методичним забезпеченням виховання дітей у сім'ях.

Із другої половини 30-х років ХХ століття розпочинається підпорядкування сімейного виховання суспільному. На вивчення закономірностей статевого розвитку дитини була звернена увага психологів, педагогів, рефлексологів, педіатрів, психіатрів; виникали

цілі інститути та лабораторії, у яких досліджували життя, діяльність і поведінку дитини як соціальної та біологічної істоти. Але серед радянських педологів спостерігалися певні розбіжності в розумінні співвідношення ролі біологічних і соціальних факторів, свідомого й несвідомого, середовища й виховання. У зв'язку з цим у педології сформувалося декілька напрямів діяльності: психоаналітичний, біоенетичний, соціоенетичний, культурно-антропоцентричний. Проблеми статевого виховання в контексті біо-соціального чинника у формуванні особистості обґрунтовували у своїх наукових працях А. Єфімов, А. Залкінд, Б. Райков, І. Симонов.

Найвизначнішою постаттю серед педологів СРСР був видатний учений, психолог, педагог Павло Петрович Блонський (1844–1941 рр.), який послідовно відстоював біоенетичну концепцію розвитку дитини. У своїх дослідженнях П. Блонський утверджував погляд, що педагогіка як наука потребує філософського обґрунтування, тому вона має використовувати досягнення біології, генетики, фізіології, соціології та інших наук про людину. До предмета педагогіки П. Блонський вносив питання «життєзбереження молодого організму», «моторного виховання», «виховання інстинктів і емоцій» (інстинктивні вміння немовлят, гра в житті дитини, статево виховання, виховання стриманості, мужності, правдивості) [1, с. 23]. Діапазон наукових досліджень педолога охоплював майже всі складові частини психічного, соціального, статевого життя людини. Йому належить ряд праць із педології («Педологія» (1934;1936)) і вікової психології («Нариси дитячої сексуальності» (1935)).

Проблему статевого виховання П. Блонський уперше порушує у своїй статті «Статеве виховання», що була надрукована в радянському журналі «Народна освіта». У ній автор наполягає на освітній потребі підготовки науково-педагогічних кадрів і підвищення рівня статевого виховання серед молоді, наголошуючи на тому, що «педагог практично скрізь неймовірно безграмотний у статевого питанні» [2, с. 44]. Одним із перших П. Блонський звернув увагу на необхідність розробки змісту й основних напрямів статевого виховання з позицій суспільної моралі, з урахуванням завдань моральної підготовки молодого покоління до сімейного життя. Статеве виховання, на думку П. Блонського, повинно охоплювати не тільки питання сексуальної просвіти, а й спрямовуватися на формування у дітей моральних понять, переконань та ідеалів, на виховання почуттів дружби й любові, колективізму, поважного ставлення хлопців до дівчат, уміння стримувати статеві потяги. Таке

виховання, на його переконання, слід розпочинати в сім'ї з раннього дитинства, з урахуванням віку і статі дитини [2, с. 44].

Праці П. Блонського не завжди отримували однакову оцінку з боку педагогів і наукової громадськості. Унаслідок педагогічного невизнання та політичної заборони роботи П. Блонського на тривалий час були вилучені з наукового обігу. Це не могло не позначитися негативно на стані досліджень із проблем дитячої та педагогічної психології та педагогіки загалом.

Найбільш яскравим представником соціогенетичного напрямку був психоаналітик, педагог, педолог Арон Борисович Залкінд (1889–1936 рр.), який обґрунтував теоретичні основи статевого виховання. У своїх наукових працях, що вийшли в 20-30-х роках ХХ століття, зокрема «Статеве питання в умовах радянської громадськості» (1926) «Статеве виховання» (1928), «Педологія в СРСР» (1929), «Основні питання педології» (1930) учений підкреслював, що нервова система людини є продуктом його соціального розвитку, причому доказами змін у біологічних структурах є, на його думку, дані генетики, рефлексології і психоаналізу. А. Залкінд одним із перших у радянській педагогіці обґрунтував необхідність статево-рольового підходу до виховання з метою формування у дітей соціостатевих стереотипів поведінки і взаємовідносин між статями в суспільному та особистому житті. Він зазначав, що «статеве питання для людства ніколи не було суто біологічним питанням. Статеве питання завжди було питанням соціальним, класовим» [4, с. 47]. Серйозно займаючись проблемами статевого розвитку й виховання дітей, учений доводив, що ігнорування цих проблем завдасть значної шкоди, ніж принесе користі. Відповідно до загальної спрямованості у суспільстві одразу виникло неоднозначне сприйняття ідей і поглядів А. Залкінда. Проте було багато й таких, хто з радістю їх сприйняв, оскільки концепція вченого відповідала панівним настановам на соціальне регулювання будь-яких проявів сексуальності. Будучи представником соціогенетичного напрямку, А. Залкінд негативно ставився до новаторських ідей і практичної діяльності А. Макаренка, який, так само, відкрито виступав зі справедливою критикою біхевіористичних психолого-педагогічних і рефлексологічних концепцій, які зводили виховання до формування в дітей механічних навичок та ігнорували значення формування свідомості, почуттів.

А. Макаренко був категоричним противником так званої педології – педагогічного напрямку, який виходив із того, що в самій людській природі, у самій дитині, у

біологічній картині її особистості та характеру є ті особливості, які зумовлюють особливі, окремі методи виховання для кожної дитини. У своїх виступах педагог подає повну характеристику педології як наукового напрямку та системи, визначаючи її недосконалою та неприйнятною для суспільства: «Основне, що характеризує педологію, – це певна система логіки. Система така: треба вивчати дитину. Вивчаючи дитину, ми щось знайдемо, а з того, що ми знайдемо, зробимо висновки. Які висновки? Висновки про те, що з цією дитиною потрібно щось робити – ось основна логіка педологічного напрямку. Педологи знайшли дуже багато груп дітей – розумово відсталіх і соціально запущених, важких дітей, правопорушників та ін.. Звідси дуже недалеко до чисто фашистської теорії, яка стверджує, що між расами є розумові відмінності, що в окремих рас окремі й долі. Природно, що раз окремі історичні долі, то й метод виховання у німців повинен бути один, у слов'ян – другий, у негрів – третій. Ця теорія близька до теорії Ломброзо, який твердив, що люди народжуються зі злочинними нахилами. Педологія, зрештою, тільки й могла дійти такого висновку, що в самій людській натурі, у самій дитині, у біологічній картині її особистості та характеру полягають такі відмінності, такі особливості, які повинні привести й до особливих, окремих методів у її вихованні. Повторюю, педологічна логіка затягує не тільки тих людей, які себе формально називали педологами, а й дуже багато людей, які вважають абсолютно чесно, що вони не педологи. Вивести педагогічний метод із рефлексології, із психології, з експериментальної психології, вивести цей метод з обставин конкретної особистості – це і є педологічний напрям...» [7, с. 29]. Ця розлога цитата засвідчує, наскільки актуальні педагогічні ідеї А. Макаренка сьогодні в ХХІ столітті, наскільки він сучасний і як важливо весь цей педагогічний досвід зберегти, узагальнити та використовувати у виховному процесі. Як слушно зауважує у своїх дослідженнях макаренкознавець Е. Добренко: «А.С. Макаренко займався педагогікою все життя і якщо й ляв цю «науку», то з винятковою метою – її змінити. Те, що так ненавидів педагог, було, власне, не педагогікою, а педологією, що зазнала, як відомо, нищівної критики у спеціальній Постанові ЦК від 4 липня 1936 р. «Про педологічні перекирчення в системі Наркомпросів». В основі протистояння педології, що постала на основі кризи традиційної педагогіки та досягнень психології початку століття й нової радянської педагогіки, біля витоків якої стояв, зокрема й А. С. Макаренко, лежала фундаментальна розбіжність у розумінні природи людини» [3, с. 183–196].

Якщо період 20-х років для педології можна назвати періодом педагогічних пошуків, то 30-ті роки являли собою період уніфікації та жорсткого контролю з боку більшовицької партії. На початку 30-х років було видано ряд партійних постанов, які вносили до наявної системи радянського виховання відчутні зміни.

Педологія як науковий напрям уже не відповідала тогочасній ідеології та офіційній педагогіці. До того ж, відсутність єдиного підходу до виховання дітей, посилення протиріч серед радянських педологів мало свої наслідки. На противагу тогочасній статевої моралі деякі радянські науковці почали наводити погляди А. Макаренка як противника статевого виховання, використовуючи як доказ вирвані з контексту його робіт фрази, що стосуються окремих аспектів методики статевої освіти. Тому, оцінюючи погляди педагога на статеve виховання, слід урахувувати й ряд конкретно-історичних обставин: по-перше, остаточно радянська влада в Україні утвердилася у грудні 1919 року, а до того часу кожний уряд, що приходив до влади, розв'язував проблеми виховання молоді по-своєму, тобто педагогічно невизначено. По-друге, у радянський період розробка проблеми психогієни статі та її реалізація у формі статевого виховання здійснювалася дуже нерівномірно й залишалася суперечливою. Отже, заслуга А. Макаренка в тому, що він у складних історичних реаліях радянської влади зміг визначити специфіку статевого виховання та його кінцеву мету. Так, у праці «Лекції про виховання дітей», зокрема у розділі «Статеве виховання», педагог наголошував: «Як і в усьому житті, так і в житті статевоmu, людина не може забувати про те, що вона член суспільства. І у статеvій сфері ця суспільна моральність ставить перед кожним громадянином певні вимоги. Вона вимагає, щоб статеve життя людини, кожного чоловіка і кожної жінки, перебувало в постійному гармонійному ставленні до двох сфер життя: до сім'ї і до любові. Вона визнає нормальним і виправданим морально тільки таке статеve життя, яке ґрунтується на взаємній любові і яке виявляється в сім'ї, тобто у відвертому громадянському союзі чоловіка й жінки, союзі, який має дві мети: людське щастя і народження та виховання дітей. Звідси зрозуміла й мета статевого виховання» [8, с. 312]. Основними чинниками ефективного статевого виховання педагог визнавав «приклад батьків», «почуття любові до дитини», «ставлення дитини до людей і до суспільства». Питання про статеve виховання А. Макаренко вважав одним із найважливіших педагогічних питань. Воно стає складним тільки тоді, «коли його розглядають окремо та коли йому надають занадто великого

значення, виділяючи із загальної маси інших виховних питань» [6, с. 274].

Висновки. Узагальнюючи досліджуваний матеріал, зазначимо, що у сучасному педагогічному дискурсі серед проблем, пов'язаних із вихованням, найбільш заангажованою та педагогічно не розв'язаною є проблема статевого виховання в контексті демографічних змін і погіршення духовно-морального стану суспільства. Педагогічна спадщина А. Макаренка, його тривала виховна практика, що висвітлена в художніх творах, головню, у «Педагогічній поемі», «Прапорах на баштах», у «Книзі для батьків», теоретичних працях із педагогіки («Лекції про виховання дітей»), численних статтях із питань виховання являють собою оригінальну, витончену педагогічну систему. Погляди педагога на статеve виховання формувалися не у протиставленні та розходженні з ним, а у боротьбі проти його спотворення, перекручування, що були породжені особливостями радянської системи виховання. Аналізуючи погляди А. Макаренка на проблему статевого виховання дівчат і хлопців, можна з певністю твердити, що під статеvim вихованням він розумів навчання молодого покоління статевої моралі, де на першому місці були біологічні бажання й потяги людини й виховання в майбутньому чоловікові вміння бути порядним чоловіком, батьком, а в майбутній жінці – уміння бути матір'ю, жінкою в усіх життєвих проявах. І в кожному випадку неодмінно – бути самим собою, тобто людиною неповторної індивідуальності.

Отже, постійна увага до постаті видатного педагога Антона Семеновича Макаренка та його теоретичної і практичної спадщини у галузі статевого виховання молоді свідчить про беззаперечно важливе значення його ідей для розвитку педагогічної думки як минулого, так і сьогодення. Педагогічний досвід ХХ століття є різноманітним і багатограним. Україна має багату й самобутню історію, а тому цілком заслуговує на те, щоб її досліджували й студіювали як могутній суспільно-духовний феномен. Контекстний аналіз досліджуваної проблеми актуалізував провідні ідеї радянських педологів П. Блонського (біоенетичний напрям), Л. Виготського (антропоцентричний напрям), А. Залкінда (соціоенетичний напрям) та інших науковців того часу із питань статевого виховання, що, так само, переконує у важливості й необхідності формування морально-духовної культури молодого покоління. Формування статевої культури особистості сьогодні є проблемою як психолого-педагогічною, так і загальнодержавною. Тому пошук оптимальних шляхів її розв'язання зумовлює необхідність

звернення до вітчизняного історико-педагогічного досвіду у плані теорії і практики статевого виховання хлопчиків і дівчаток. Саме сьогодні звернення до педагогічної спадщини видатного педагога А. Макаренка дасть змогу сформулювати нові концепції та теорії в сучасній науково-педагогічній практиці, сприятиме покращенню якості освіти і виховання, розширенню виміру гармонізації культурно-

освітнього простору студентства. Подальше дослідження окресленої проблеми може бути здійснено в напрямі більш детального з'ясування історико-педагогічного підґрунтя проблеми статевого виховання, вивчення його теоретичних і методологічних основ, вітчизняного педагогічного доробку загалом і педагогічної спадщини А. Макаренка зокрема.

Список використаних джерел

1. Блонский П.П. Педагогика / П.П. Блонский. – М.: Госиздат, 1923. – 174 с.
2. Блонский П.П. Половое воспитание / П.П. Блонский // Народное просвещение. – 1920. – №16/17. – С.44-53.
3. Добренко Е. Политэкономия соцреализма // Е. Добренко. – М.: Новое Литературное Обозрение, 2007. – 592 с.
4. Залкинд А.Б. Половой вопрос с коммунистической точки зрения / А.Б. Залкинд // На путях к новой школе. – 1924. – № 6. – С. 45-57.
5. Крупская Н.К. Производительность труда работницы / Н.К. Крупская // На путях к новой школе. – 1924. – №9. – С. 3-5
6. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори // А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа 1947. – 282 с.
7. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. / АПН СССР. – М.: Педагогика, 1983-1986. Т. 7. – М.: Педагогика, 1986. – 320 с.
8. Макаренко А.С. Книга для батьків // А.С. Макаренко. – Київ: Радянська школа, 1973. – 335 с.

References

1. Blonskiy, P. P. (1923). *Pedagogy*. Moscow: Gosizdat. [in Russian].
2. Blonskiy, P. P. (1920). *Sex education*. Narodnoe prosveshchenie. 16/17. 44-53. [in Russian].
3. Dobrenko, E. (2007). *Politeconomy of the social realism*. Moscow: Novoe Literaturnoe Obozrenie. [in Russian].
4. Zalkind, A. B. (1924). *The issue of sex from the communist point of view*. Na putyakh k novoy shkole. 6. 45-57. [in Russian].
5. Krupskaya, N. K. (1924). *The labour productivity of a workwoman*. Na putyakh k novoy shkole. 9. 3-5. [in Russian].
6. Makarenko, A. S. (1983-1986). *Selected pedagogical works*. Kyiv: Radyans'ka shkola. [in Ukrainian].
7. Makarenko, A. S. (1986). *Pedagogical works: in 8 vol.* APS USSR. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
8. Makarenko, A. S. (1973). *The book for parents*. Kyiv: Radyans'ka shkola. [in Ukrainian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Волікова Марина Миколаївна

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ
«Криворізький національний університет»
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 50086, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.862

Надійшла до редакції: 06.02.2014 р.

Прийнята до друку: 10.05.2014 р.